

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Diana Daher

Borta bra men hemma bäst?

En rättsvetenskaplig studie av intressekonflikten mellan återföreningsprincipen och principen om barnets bästa utifrån ett barnrättsperspektiv.

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Richard Croneberg

Termin: HT 2022

Innehåll

Summary	3
Sammanfattning	4
Förkortningar	5
1. Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Avgränsning	7
1.4 Metod och material	7
1.5 Forskningsläge	9
1.6 Disposition	10
2. Vård av barn	11
2.1 Om LVU	11
2.2 Vårdens inledande och genomförande	12
2.3 Vårdens upphörande	13
3. Principer i LVU	16
3.1 Bakgrund	16
3.2 Återföreningsprincipen	16
3.2.1 Återföreningsprincipen i LVU	16
3.2.2 Undantag till återföreningsprincipen	18
3.2.2.1 Flyttningsförbud	19
3.2.2.2 Vårdnadsöverflyttning	21
3.3 Barnets bästa	22
3.3.1 Bakgrund	22
3.3.2 Barnets bästa i LVU	22
3.3.3 Innebörden av barnets bästa	23
3.3.4 Bedömning av barnets bästa	24
4. Analys	27
4.1 Förhållandet mellan principerna	27
4.2 Intressekonflikt	28
4.3 Återföreningsprincipen väger tungt	30
4.4 Slutsats	30
Käll- och litteraturförteckning	32
Källor	32
Litteratur	34
Rättsfallsförteckning	36

Summary

Voluntarism is an important starting point upon which all care should be based upon.

Through the law (1990:52) with special regulation regarding the care of young people (LVU), the state must care for children and young people whose health or development is at risk of being harmed due to poor conditions in the child's home, even though the necessary consent cannot be obtained. LVU is a protective legislation for children and young people, and the spirit of the law is that all decisions that are made must be in the best interest of the young person.

In all decisions regarding a child, the best interest of the child must be decisive. What the principle of the best interests of the child means is not defined by a general provision. An important point of departure in LVU is that the care must be carried out with the aim of the child being reunited with their biological family when the care ends. However, there may be cases where reunification is not compatible with what is best for the child, which may conflict with the parent's desire to reunite with their child and the legislature's effort to bring about reunification. Conflicts of interest may thus arise between the principle of the best interests of the child and the principle of reunification upon the termination of care according to the LVU. Using the legal dogmatic method, the essay will investigate the relationship between the principles and how a conflict of interest appears between the principles.

When a conflict of interest between the principle of the best interests of the child and the principle of reunification arises when care is terminated, the legal practitioner has legal means to use to satisfy the best interests of the child. However, these means are few and are not used very often in practice. This indicates that the child's best interests may in some cases give way to the principle of reunification in the event of a conflict of interest. The best interests of the child are therefore not decisive when decisions are made and the purpose of the law is thereby overlooked. In order for reunification to be compatible with the principle of the best interests of the child, it is required that the application of the reunification principle takes place in a way that takes into account and takes care of the child's interests and basic needs.

Sammanfattning

Utgångspunkten är att all vård ska ges på frivillig väg. Genom Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) har staten en skyldighet att vårda barn och unga vars hälsa eller utveckling riskerar att skadas på grund av missförhållanden i hemmet, trots att behövligt samtycke inte går att få. LVU är en skyddslagstiftning för barn och unga och andemeningen i lagen är att de insatser som görs och de beslut som fattas ska vara till för den unges bästa.

Barnets bästa ska vara avgörande vid alla beslut och åtgärder som vidtas med stöd av LVU. Vad principen om barnets bästa innebär är inte definierat med en generell bestämmelse. En viktig utgångspunkt i LVU är att vården ska genomföras med syfte att barnet ska återförenas med sina ursprungliga föräldrar vid vårdens upphörande. Det kan däremot uppkomma fall där en återförening inte är förenlig med vad som är bäst för barnet, vilket kan komma att krocka med föräldrarnas önskan om att återfå sitt barn och lagstiftarens strävan om att få till stånd en återförening. Det kan således uppkomma intressekonflikter mellan principen om barnets bästa och återföreningsprincipen vid upphörande av vård enligt LVU. Med hjälp av den rättsdogmatiska metoden kommer uppsatsen utreda hur relationen mellan principerna ser ut och hur en intressekonflikt ter sig emellan principerna.

När en intressekonflikt mellan principen om barnets bästa och återföreningsprincipen uppstår vid upphörande av vård, har rättstillämparen rättsliga medel att nyttja för att tillgodose barnets bästa. Dessa medel är dock få och används inte särskilt ofta i praktiken. Detta indikerar på att barnets bästa i vissa fall får ge vika åt återföreningsprincipen vid en intressekonflikt. Barnets bästa blir därav inte avgörande vid beslut som vidtas och lagens ändamål förbises därav. För att en återförening ska vara förenlig med principen om barnets bästa krävs att tillämpningen av återföreningsprincipen sker på ett sätt som beaktar och tillvaratar barnets intressen och grundläggande behov.

Förkortningar

Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
Ds	Departementsserien
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FN	Förenta nationerna
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
Prop	Proposition
SFS	Svensk författningssamling
SoF	Socialtjänstförordning (2001:937)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar

1. Inledning

1.1 Bakgrund

En nyfödd flicka lämnades på sjukhuset av sin mamma när hon var nio dagar gammal. Hennes biologiska föräldrar hade drogproblem och hon kom att placeras i ett familjehem där hon bodde i drygt två år innan kammarrätten beslutade att hon skulle återförenas med sina biologiska föräldrar; grunderna för fortsatt vård enligt LVU bedömdes inte kvarstå. Knappt tio månader senare fann socialnämnden flickan död i föräldrahemmet, strax före hennes fyraårsdag. Flickan kom att kallas lilla hjärtat.¹ Fallet om Lilla hjärtat kom att beröra många samt väcka frågor och samhällsdiskussioner kring barns bästa vid tvångsomhändertagande och föräldrars rätt till sina barn.

Av 6:1-2 § föräldrabalken (FB) framgår det att föräldrar har huvudansvaret över barn och ansvarar för att barnets behov av trygghet, fostran och omvårdnad tillfredsställs. Det är inte alltid som vårdnadshavare kan uppfylla sitt ansvar över sina barn. Samhället har då en skyldighet att ingripa och bereda vård och skydd åt barn.² Genom LVU får socialnämnden omhänderta och vårda barn och unga³ om vårdnadshavaren brister i sin omvårdnad och omsorg av barnet.

Utgångspunkten är att barnets bästa ska vara avgörande vid alla beslut och åtgärder som vidtas i enlighet med LVU. Målet med vården är att barnet ska återförenas med ursprungsföräldrarna i enlighet med återföreningsprincipen.⁴ Det kan uppstå intressekonflikter principerna emellan när både barnets bästa och återföreningsprincipen ska beaktas vid upphörande av vård. Vad har barn som lilla hjärtat för skydd när vård enligt LVU upphör, när barnets bästa presumeras vara en återförening med ursprungsföräldrarna?

¹ Mål nr 1653-18, Jönköpings Kammarrätt; Sköld, Josefin, "Hon fick inte fylla fyra", DN, 2020-03-08.

² Prop 1989/90:28, s. 57.

³ Hädanefter kommer barn även inkludera unga.

⁴ SOU 1986:20, s. 13.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens övergripande syfte är att undersöka den intressekonflikt som kan uppstå när både principen om återförening och barnets bästa ska beaktas vid upphörande av vård enligt LVU. För att huvudsyftet ska uppnås föreligger det ett delsyfte. Delsyftet är att redogöra för de rättsliga förutsättningarna för vårdens inledande och upphörande enligt LVU. För att uppsatsens syften ska uppfyllas kommer följande frågeställningar besvaras:

- Hur ser förhållandet mellan principen om barnets bästa och återföreningsprincipen ut?
- Hur beaktas barnets bästa vid upphörande av vård enligt LVU när det föreligger en intressekonflikt med återföreningsprincipen?

1.3 Avgränsning

Vård av barn innefattar ett brett område med ett flertalet perspektiv, aktörer, principer och övervägningar. För att uppsatsens syfte samt frågeställningarna ska besvaras inom ramen för kandidatuppsatsen omfång måste avgränsningar göras. Då uppsatsens syfte berör tvångsvård kommer uppsatsen innefatta bestämmelser från såväl LVU som SoL. Uppsatsen kommer enbart behandla vård som ges enligt 2 § LVU, de så kallade miljöfallen, och således inte beteendefall som anges i 3 § LVU. Uppsatsen kommer därutöver enbart beröra situationer där barn omhändertas från sin biologiska familj och placeras i familjehem⁵. Andra möjliga placeringar eller former av vård berörs därav inte i uppsatsen. Av utrymmesskäl kommer barnkonventionen och dess relation till principen om barnets bästa enbart behandlas inom ramen för det som förarbetena till LVU lyfter fram.

1.4 Metod och material

Den rättsdogmatiska metoden ligger till grund för uppsatsen. Metodvalet har gjorts i relation uppsatsens syfte och frågeställningar, för att på ett tillfredsställande sätt kunna besvara dessa och

⁵ Ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran [...] vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt, 3 kap 2 § SoF.

identifiera relevant material.⁶ Metodvalet har även baserats på lämplighet och med hänsyn till ämne och material.⁷

Det råder skiftande uppfattningar om vad den rättsdogmatiska metoden egentligen innebär och innefattar. Den traditionella uppfattningen är att metoden används för att fastställa och beskriva gällande rätt utifrån erkända rättskällor.⁸

Jan Kleineman anser att den rättsdogmatiska metoden kan användas för att kritisk granska och analysera gällande rätt.⁹ Han framhåller att för att uppnå ett resultat som speglar innehållet i gällande rätt, kan den rättsdogmatiska metoden användas för att studera innehållet i rättskällorna utifrån rättskällehierarkin.¹⁰ Efter en utredning har gjorts av vad som är gällande rätt, kan doktrin användas för att kritisera och granska utfallet. Med hjälp av ändamålsargument kan den rättsdogmatiska metoden påvisa huruvida rättsläget är otillfredställande eller inte.¹¹ Nils Jareborg delar Kleinmans uppfattning om att den rättsdogmatiska metoden kan användas för att analysera och kritisera gällande rätt.¹² Claes Sandgren anser däremot att en analys av gällande rätt behöver göras utifrån rättsanalytisk metod.¹³

Uppsatsen kommer utgå från Kleinmans beskrivning av den rättsdogmatiska metoden. Arbetet kommer därmed tillämpa metoden för att konstatera vad gällande rätt är och vidare analysera samt diskutera rätten. Den rättsdogmatiska metoden möjliggör även för att kritisk granska principer.

En teologisk tolkning¹⁴ har valts att tillämpas till följd av att LVU är en skyddslagstiftning för barn.¹⁵ Bestämmelserna kommer således att tolkas i ljuset av barnets bästa. Detta föranleder även att uppsatsen kommer genomsyras av ett barnrättsperspektiv i syfte att utreda hur barns

⁶ Sandgren, Om teoribildning, s. 308.

⁷ Sandgren (2018), s. 39.

⁸ Sandgren (2018) s. 48-49

⁹ Kleinman (2014), s. 34–36.

¹⁰ Kleinman (2014), s. 21 och 26.

¹¹ Kleinman (2014), s. 34–36 och 39.

¹² Jareborg (2004), s. 4.

¹³ Sandgren (2018), s. 49.

¹⁴ Hjertstedt (2019), s. 170.

¹⁵ Prop. 1989/90:28, s. 37.

rättigheter står sig vid bedömning av upphörande av vård enligt LVU. Ett barnrättsperspektiv innebär att barn ses som individuella, egna rättighetsbärare. Perspektivet kräver att varje barn erkänns, skyddas och respekteras som rättighetsbärare med egna intressen, behov och personlig integritet. För att ett barnrättsperspektiv ska uppnås krävs att hänsyn tas till barns åsikter och rätt att bli hörd i alla processer och beslut som berör barnet. Ett barnrättsbaserat synsätt utgör grunden i barnkonventionen.¹⁶

Eftersom den rättsdogmatiska metoden används för att tolka gällande rätt¹⁷, utgör materialets tyngdpunkt således av lagtext med utgångspunkt i LVU samt de förarbeten som lagen har. Praxis har i viss mån använts. Juridisk doktrin har även använts i stor utsträckning till följd av att lagen är generellt reglerad.

Doktrinen har valts efter att ha studerat vilken litteratur förarbeten till LVU använt. Doktrin som använts tillmäts således stor tillit och betydelse. Från den givna doktrin och ytterligare refererad litteratur framgick det vilka framstående forskare som var relevanta inom området.¹⁸

1.5 Forskningsläge

Inom området upphörande av vård med stöd av LVU med fokus på barnets bästa och återföreningsprincipen finns det två framstående forskare. Titti Mattsson, professor i offentlig rätt vid Juridiska fakulteten i Lund och Pernilla Leviner, professor i offentlig rätt vid Juridiska institutionen i Stockholm. Mattssons studie *Barnet som subjekt och aktör - en rättslig studie om barn i familjehem* samt doktorsavhandling *Barnet och rättsprocessen* respektive Leviners doktorsavhandling *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete* behandlar aspekter av vård av barn och diskuterar bland annat återförening, barnets bästa och andra rättsliga konflikter.

¹⁶ Prop. 2017/18:186 s. 75.

¹⁷ Kleinman (2014), s. 21 och 26.

¹⁸ Se avsnitt 1.5 *Forskningsläge*

John Eekelaar, en tidigare familjerättsexpert vid University of Oxford, är även relevant inom forskningsområdet. Han har bland annat skrivit om barnets bästa och hur bedömning om barnets bästa ska göras. Svenska utredningar refererar till Eekelaars teorier.¹⁹

1.6 Disposition

Arbetet är disponerat på följande sätt. Kapitel ett (1) ämnar till att presentera ämnet och uppsatsens innehåll. I Kapitel två (2) redogörs grunderna för LVU, däribland förutsättningar för tvångsvårdens inledande, genomförande och upphörande. Kapitel tre (3) behandlar principer för omhändertagande av barn, med fokus på principen om barnets bästa och återföreningsprincipen. Vidare anförs barns rätt till stabilitet, kontinuitet och trygghet, barnets risk för skada vid en separation mellan barnet och familjehemmet samt flyttningsförbud och vårdnadsöverflyttning i kapitel fyra. Avslutningsvis kommer det fjärde (4) och sista kapitlet innehålla en analys och diskussion där syftet och frågeställningarna besvaras.

¹⁹ Se SOU 1997:116, s. 126 och SOU 2000:77, s. 70.

2. Vård av barn

2.1 Om LVU

I 6 kap 1 § FB stadgas att barn har rätt till trygghet, god fostran och omvårdnad. Bestämmelsen anger både vilka grundläggande rättigheter och behov barn har samt att föräldrarna är de som i första hand ska tillvarata och tillgodose dessa. Samhället har en skyldighet att ingripa för att skydda barn när dess grundläggande rättigheter kränks och kunna tillgodose ett vårdbehov.²⁰

Frivillighet är en viktig utgångspunkt som all svensk vård grundar sig på, även vid vård av barn och unga. Huvudprincipen i Socialtjänstlagen (2001:452), SoL, är att socialtjänstens insatser till barn och unga i första hand ges på frivillig väg i samförstånd med den unge och vårdnadshavaren med stöd av SoL.²¹ Enligt 5 kap 1 § SoL har socialnämnden ett särskilt ansvar för att verka för att barn och unga växer upp under goda och trygga förhållanden.

Samhället kan däremot inte helt avstå från möjligheten att ingripa och genomföra behövlig vård till den unge utan erhållit samtycke. Undantag från frivillighetsprincipen har under vissa förutsättningar gjorts genom LVU. Enligt LVU kan den unge i vissa fall omhändertras för vård eller beredas annat stöd utanför hemmet när samtycke inte föreligger. Syftet med LVU är alltså att samhället, genom socialnämnden i varje kommun, ska fullgöra sin skyldighet att tillgodose barnets vård- och behandlingsbehov. LVU är på så sätt en kompletterande lag till SoL i situationer när frivilliga insatser inte kan komma till stånd eller bedöms som tillräckliga.²² LVU är en skyddslagstiftning för barn och unga och andemeningen i lagen är att de insatser som görs och beslut som fattas ska vara till för barnets bästa.²³

²⁰ Prop 1989/90:28, s. 57.

²¹ 1 § LVU.

²² Prop 1989/90:28, s. 37-38; 1 § LVU.

²³ Prop. 2002/03:53, s. 77.

2.2 Vårdens inledande och genomförande

Av 1 § andra stycket LVU följer att den unge ska beredas vård i två huvudtyper av fall och endast om det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av dennes vårdnadshavare, och om den unge har fyllt 15 år, av den unge själv.²⁴ I det första fallet ska vård beslutas enligt 2 § LVU om fysisk eller psykisk misshandel, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet medför en påtaglig risk för skada för barnets hälsa eller utveckling, de så kallade miljöfallen. I det andra fallet ska vård enligt 3 § LVU ges om den unge, till följd av missbruk, kriminellt beteende eller dylikt, utsätter sin hälsa eller utveckling för påtaglig risk för skada, även benämnt beteendefallen.

Som nämnts krävs en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas för att vård enligt LVU ska beredas. Uttrycket "påtaglig risk" innebär att det inte ska vara fråga om någon ringa eller övergående risk för skada för att ett beslut om vård med stöd av LVU ska fattas.

Det måste föreligga konkreta omständigheter som talar för att en risk för skada föreligger och kunna konstateras att risken för skada har en sådan inverkan på barnets hälsa och utveckling att det medför ett tydligt vårdbehov för barnet.²⁵

För att ett barn ska beredas vård med stöd av LVU måste socialnämnden ansöka om ett omhändertagande till en förvaltningsdomstol. Beslut om vård meddelas av förvaltningsrätten.²⁶ Vården anses påbörjad när den unge vård placerats utanför det egna hemmet. Efter vården påbörjats gäller bestämmelserna i SoL och 11-20 § § LVU för vårdens utformning och innehåll.²⁷

Socialnämnden har ett omfattande ansvar för vårdens genomförande och bestämmer hur vården av den unge ska ordnas och vart barnet ska vistas under vårdtiden.²⁸ I 6 kap. 1 § tredje stycket SoL stadgas att nämnden ansvarar för att den unge som har placerats utanför det egna hemmet får god vård. Vidare anges att vården bör utformas på ett sätt som främjar att den unge

²⁴ SOSFS 1997:15, s. 9.

²⁵ Prop 1989/90:28, s. 107.

²⁶ 4 § LVU.

²⁷ 10 § LVU.

²⁸ 11 § LVU.

har samhörighet och god kontakt med anhöriga och närstående.²⁹ En viktig utgångspunkt är att vad som är bäst för den unge ska vara avgörande.³⁰

Vid vårdens genomförande har vårdnadshavaren kvar den juridiska vårdnaden om barnet och har därav en skyldighet att se till att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda.³¹

Vårdnadshavaren har även rätt att bestämma över frågor som rör barnets personliga angelägenheter, medans frågor rörande barnets dagliga omsorg beslutas av familjehemsföräldrarna.³² Under vårdtiden har nämnden samma ansvar som vårdnadshavaren för säkerställa att barnets grundläggande rättigheter enligt 6 kap. 1 § FB tillgodoses.³³

Socialnämnden har en skyldighet att i så stor utsträckning som möjligt låta vårdnadshavarna vara delaktiga i frågor som rör barnets vårdnad.³⁴ Vårdnadshavarens rätt att bestämma över frågor rörande barnet kan begränsas då socialnämnden inträder vid sidan av föräldrarna eller i deras ställe.³⁵

2.3 Vårdens upphörande

Om den unge har beretts vård utanför hemmet på grund av brister i hemmiljö med stöd av 2 § ska socialnämnden var sjätte månad överväga om vårdbehovet kvarstår.³⁶ En viktig uppgift för nämnden är att se till att omhändertagandet inte pågår längre än vad omständigheterna kräver. I 21 § LVU anges att när vård med stöd av LVU inte längre behövs ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra och nämnden ska noga förbereda en återföreningen mellan barnet och vårdnadshavarna.³⁷

LVU innehåller inga föreskrifter om vårdtidens längd utan den avgörande faktorn för hur lång tid omhändertagandet kan pågå ska grundas på barnets behandlingsbehov. I förarbetena anges att

²⁹ 6 kap. 7 § SoL.

³⁰ 1 § femte stycket LVU; 1 kap. 2 § andra stycket SoL.

³¹ SOU 2014:3, s. 115.

³² 6 kap. 1-2 §§ FB; Prop. 1981/82:168, s. 59-61.

³³ 11 § LVU.

³⁴ SOU 2014:3, s. 115.

³⁵ 11 § 4 st LVU; Prop. 1979/80:1, s. 597.

³⁶ 13 § andra stycket LVU.

³⁷ Prop. 1979/80:1, s. 587-588.

nämndens prövning om vården ska upphöra ska avse huruvida omständigheterna som låg till grund för vården fortfarande kvarstår.³⁸ Det framgår däremot inte av lagen hur en bedömning av vårdbehovet ska ske. Mattsson skriver att en bedömning om vårdbehovet kvarstår ska göras utifrån barnets nuvarande vårdbehov. Hon hänvisar till RÅ 1990 ref. 97 där HFD konstaterade att vården ska kvarstå så länge det föreligger objektiva skäl för påtaglig risk för att barnets hälsa och utveckling skadas. Denna risk ska vara hänförlig till förhållandena i barnets ursprungliga hem.³⁹ Enligt Mattsson ska alltså bedömning av det nuvarande vårdbehovet inte enbart göras utifrån omständigheter som föranledde vården kvarstår, utan hänsyn ska även tas till de rådande förhållandena i barnets hem.⁴⁰

Huvudsaklig ledning för hur bedömning av om vård enligt LVU ska upphöra går att finna i den rättspraxis som har utvecklats under lång tid. HFD har slagit fast att socialnämnden har ett långtgående utredningsansvar som ska ligga till grund för ett beslut om upphörande av vård enligt LVU.⁴¹ HFD har även kommit fram till att vården ska upphöra när det inte längre finns något behandlingsbehov.⁴² Vid en prövning av huruvida omständigheterna som låg till grund för vården fortfarande består måste tyngdpunkten i utredningen ligga på de aktuella förhållandena.⁴³ När det gäller placeringar som gjorts med stöd av 2 § LVU har HFD uttalat att en bedömning ska göras av risken för att barnet återigen utsätts för de missförhållanden som föranledde vården om vården skulle upphöra.⁴⁴ Utredningen måste i dessa fall klargöra ifall omsorgsbristerna som föranledde vården fortfarande kvarstår och hur det i sådana fall förhåller sig till barnets eventuella vårdbehov.⁴⁵ I HFD 2012 ref. 35 konstaterade HFD att vårdbehovet är det som är avgörande i bedömningen vid vårdens upphörande, barnets anknytning till familjehemmet och risken för skada vid en separation från familjehemmet är inget som ska beaktas i bedömningen. Sådana avvägningar kan istället göras genom att ett separat mål om antingen flyttningsförbud eller vårdnadsöverflyttning lyfts.⁴⁶

³⁸ Prop. 1979/80:1, s. 587.

³⁹ Mattsson (2006), s. 196; RÅ 2001 not. 107.

⁴⁰ Mattsson (2006), s. 196.

⁴¹ HFD 2014 ref. 50.

⁴² RÅ 1987 ref. 123.

⁴³ Prop. 2021/22:178, s. 26-27.

⁴⁴ RÅ 2001 not 107.

⁴⁵ HFD 2014 ref. 50.

⁴⁶ HFD 2012 ref. 35; Bedömningen görs bl.a. vid flyttningsförbud 24 § LVU och vårdnadsöverflyttning 6 kap 8 § FB, se avsnitt 3.1.

Mattsson anser att till följd av att LVU är en skyddslag är det rimligt att vård ska bestå, trots att tidigare vårdbehov inte kvarstår. Hon framhåller att 2012 års dom bidrar till att barn kan falla mellan stolarna på grund av att fortsatt vård skulle vara till barnets bästa, men domstolens rättstillämpning tillåter inte det.⁴⁷

I ett antal kammarrätts avgöranden framgår det att de omständigheter som nödvändiggjorde vården ska ha förändrats på ett varaktigt och genomgripande sätt för att vården ska upphöra.⁴⁸ Efter en lagändring 1 juli 2022 kompletterades bestämmelsen om upphörande av vård i 21 § LVU⁴⁹ på så sätt att socialnämnden inte får besluta att vård enligt 2 § LVU ska upphöra förrän de omständigheter som föranledde vården har förändrats på ett *varaktigt* och *genomgripande* sätt. Genomgripande förändring framhåller att mindre förbättringar inte är tillräckligt för att vård ska upphöra.⁵⁰ Avsikten med att i lag lyfta fram vilka förändringar som krävs för att vården ska upphöra är att kodifiera den utarbetade rättspraxisen och markera vikten av att vård inte får upphöra för tidigt.⁵¹ Regeringen anser även att lagändringen bidrar till att principen om barnets bästa stärks vid upphörande av vård.⁵²

⁴⁷ Mattsson (2015), s. 18.

⁴⁸ Se ex. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 3581-18, Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 703-19, Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 984-19, Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3267-19.

⁴⁹ SFS 2003:406.

⁵⁰ Dnr 1416-2021/22, s. 98.

⁵¹ Prop. 2021/22:178, 26 s. 25-26.

⁵² Prop. 2021/22:178, s. 26-27.

3. Principer i LVU

3.1 Bakgrund

Tvångsvård av barn ska upprätthålla kontinuitet, flexibilitet och närhet. Dessa värden tar sig uttryck i tre principer: återföreningsprincipen, närhetsprincipen och anhörighetsprincipen.⁵³ Ytterligare en princip som utgör en central bedömningsgrund vid beslut och åtgärder som rör barn är principen om barnet bästa.⁵⁴ I följande avsnitt kommer enbart återföreningsprincipen och principen om barnets bästa behandlas.

Det är av vikt att skillnaden mellan regler och principer klargörs. Regler har angivna rekvisit som ska vara uppfyllda för att en viss angiven rättsföljd ska inträffa, principer är däremot mer löst hållna och uppställer ofta ett mer övergripande mål.⁵⁵ Principer kan ha flera olika funktioner, de kan användas som tolkningsprincip, avvägningsnorm eller villkor. I ett rättssystem kan det finnas motstridiga principer som måste vägas mot varandra och där principernas tyngd får avgöra vilken som får företräde.⁵⁶

3.2 Återföreningsprincipen

3.2.1 Återföreningsprincipen i LVU

Förarbeten understryker att en viktig förutsättning för barnets personlighetsutveckling är varaktiga och stabila förhållanden till sina föräldrar. När ett barn omhändertags för vård innebär det att dess förhållande till föräldrarna oundvikligen rubbas. Det är i en sådan situation många gånger ännu viktigare än annars att barnets förhållanden i det nya hemmet blir trygga och stabila. En grundtanke med beredning av samhällsvård är att den inte ska pågå längre än nödvändigt.⁵⁷ En grundprincip i LVU är att barn som vårdas utanför egna hemmet ska återförenas med sina

⁵³ Mattsson (2006), s. 109.

⁵⁴ Mattsson (2006) s. 83.

⁵⁵ Mattsson (2007), s. 98.

⁵⁶ Mattsson (2007), s. 98 f.

⁵⁷ Prop 1989/90:28, s 93.

föräldrar när syftet med vården har uppnåtts.⁵⁸ Möjligheterna till återförening ska därav fortlöpande övervägas eller prövas av socialnämnden var sjätte månad.⁵⁹ HFD har i ett avgörande konstaterat att barnet ska så snart som möjligt flytta tillbaka till sina föräldrar efter vårdens upphörande.⁶⁰ Som tidigare nämnts framgår det i 21 § LVU att socialnämnden ska noga förbereda återförening med den unge och dennes vårdnadshavare. I förarbetena till bestämmelsen understryks att en viktig uppgift för socialnämnden under vårdens genomförande är att verka för att en återgång till hemmet kan ske och att den blir så smidig som möjligt för den unge⁶¹

En av förutsättningarna för att återföreningsprincipen ska få genomslagskraft är att en nära och god kontakt mellan föräldrarna och barnen upprätthålls under vårdtiden.⁶² Därav betonas det i LVU att socialnämnden har en skyldighet att på olika sätt medverka för att barnets behov av umgänge och kontakt med dennes vårdnadshavare tillgodoses så långt som möjligt under vårdtiden.⁶³ Socialnämnden har ett ansvar att bistå föräldrar med stöd och hjälp för att upprätthålla kontakt med barnet.⁶⁴ Utgångspunkten för kontakten måste alltid utgå från barnets behov och intressen.⁶⁵

Tanken om återförening mellan barn och föräldrar har sitt ursprung i den så kallade relationsorienterade skolan. Teorin bygger på föreställningen om att barn utvecklar starka och känslomässiga band till sina föräldrar och därav kan ingen ta dennes plats i barnets medvetande, oavsett om föräldrarna anses vara dåliga vårdnadshavare i omgivningens ögon.⁶⁶ Barn tar således stor skada av separation från sina biologiska föräldrar. När den unge vårdas utanför egna hemmet ser man därav att en god och kontinuerlig kontakt mellan barnet och föräldrarna som en nödvändig förutsättning för ett gott resultat och för att möjliggöra en återförening.⁶⁷ Den

⁵⁸ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 501; 21 § LVU.

⁵⁹ SOU 2000:77, s. 138; 13 § LVU.

⁶⁰ RÅ 1988 ref. 79; Prop. 1989/90:28, s. 88.

⁶¹ Prop. 1989/90:28, s. 87–88 och 118; Prop. 2002/03:53, s. 84; Mattsson (2002), s. 66; 21 § LVU.

⁶² Prop 1989/90:28, s. 115.

⁶³ Prop 1989/90:28, s. 115, SOU 2000:77 325; 14 § 1 st. LVU; Leviner (2014), s. 306.

⁶⁴ Prop 1989/90:28, s. 115.

⁶⁵ Prop. 2012/13:10, s. 84–85.

⁶⁶ SOU 1986:20, s. 87; Mattsson (2006), s. 110–111.

⁶⁷ Prop 1989/90:28, s. 50; SOU 2015:71, s. 573.

relationsorienterade skolan fick en inverkan på den svenska lagstiftningen och återförening blev syftet med LVU.⁶⁸

3.2.2 Undantag till återföreningsprincipen

Även om strävan med vården alltså ska vara att en återförening ska komma till stånd, konstateras det i förarbeten att det kan förekomma fall där en återförening ter sig orealistisk och inte är förenlig med barnets bästa.⁶⁹ För att garantera att ingen skada sker ska barnet genomgå en barn- och ungdomspsykiatrisk eller psykologisk bedömning innan beslut om återförening fattas.⁷⁰

Hänsynen till barnets bästa ska avgöra om barnet ska återvända hem eller stanna i den miljö där barnet har rotat sig.⁷¹ I förarbeten konstateras att barn har behov av både varaktighet och identitet. I dessa begrepp innefattas bland annat stabilitet och trygghet i kärlek, familjeliv samt att barnet kan upprätthålla kontakt med ursprungsfamiljen. Små barn som tidigt i sitt liv har placerats i familjehem har särskilt stora behov av få en trygg bas tillgodosedd och en familj att knyta an till.⁷² Ett barn har med stor sannolikhet utvecklat en anknytning till familjehemsföräldrarna efter att ha vistats i minst sex månader i ett välfungerande familjehem. Barnet har då rotat sig i familjehemmet och känner en trygghet hos sina anknytningsrelationer.⁷³ Barns rätt till stabilitet och kontinuitet bör vara ett övergripande mål inom LVU. Återkommande avbrott i betydelsefulla relationer kan allvarligt skada barns anknytningsförmåga och inte vara till barnets bästa. Barn ska därav, i största möjliga utsträckning, slippa utsättas för avbrott i betydelsefulla relationer.⁷⁴ I de fall vården upphör och återförening ska komma till stånd måste barnets anknytning och stabilitet vägas in. På så sätt skapas en förutsättning för att vad som är barnets bästa beaktas vid vårdens upphörande.⁷⁵

⁶⁸ SOU 1986:20, s. 88; Mattsson (2006), s. 110.

⁶⁹ Prop. 1989/90:28, s. 88 och 93.

⁷⁰ SOU 1986:20, s. 16.

⁷¹ SOU 2000:77, s. 151.

⁷² SOU 2015:71, s. 585.

⁷³ SOU 2015:71, s. 585.

⁷⁴ Prop. 1989/90:28, s. 52.

⁷⁵ SOU 2015:71, s. 585.

Leviner konstaterar att under de senaste åren har placerade barns behov av kontinuitet och stabilitet uppmärksamrats allt mer, men att det ändå finns många barn som lever i en osäkerhet kring varaktigheten i sitt nuvarande boende.⁷⁶ Leviner anser att lagstiftaren måste diskutera hur balansgången mellan å ena sidan återförening och å andra sidan barnets behov av stabilitet och kontinuitet.⁷⁷ I förarbeten framhålls att risken för att barnets utveckling skadas genom att barnet rycks från det hem som denne har rotat sig i måste varsamt vägas mot de biologiska föräldrarnas önskan att återfå sitt barn.⁷⁸

Barnets behov av kontinuitet och stabilitet är, som tidigare presenterat, inget som rättstillämpare tar hänsyn till vid upphörande av vård.⁷⁹ Med beaktande av barnets behov av en stabil och trygg uppväxt, kan förhållanden i det enskilda fallet medföra att en återförening inte bedöms vara till barnets bästa.⁸⁰ I dessa fall kan rättstillämparen använda sig av två medel för att tillgodose barnets bästa; flyttningsförbud och vårdnadsöverflyttning.

3.2.2.1 Flyttningsförbud

Om det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas om barnet skiljs från ett enskilt hem där barnet har stadigvarande varit placerat, får förvaltningsrätten för viss tid eller tills vidare utfärda ett flyttningsförbud. Bestämmelsen återfinns i 24 § LVU och innebär ett förbud för vårdnadshavare att flytta barnet från det aktuella familjehemmet.⁸¹ Bestämmelsen om flyttningsförbud är avsett att vara en tillfällig lösning.⁸² Socialnämnden ska minst en gång var tredje månad överväga om ett flyttningsförbud fortfarande behövs.⁸³

Bestämmelsen om flyttningsförbud syftar till bevaka barnets bästa.⁸⁴ Flyttningsförbud medger att det som är bäst för barnet får företräda i en situation då barnet är i behov av en långsammare

⁷⁶ Leviner (2014), s. 306.

⁷⁷ Leviner (2014), s. 318.

⁷⁸ SOU 2015:71, s. 585.

⁷⁹ Se avsnitt. 2.2 *Vårdens upphörande*.

⁸⁰ Prop. 2012/13:10, s. 131.

⁸¹ SoU 1979/80:44, s. 78.

⁸² SOSFS 1997:15, s. 89; Mattsson (2006), s. 111.

⁸³ 26 § LVU.

⁸⁴ Prop 1979/80:1, s. 541.

återflyttning än vad vårdnadshavaren går med på.⁸⁵ HFD har uttalat att syftet med flyttningsförbud är även att säkerställa att barnets bästa tillvaratas i situationer då ett barn har vistats i ett familjehem under en lång tid och fått en så stark anknytning till det hem att frågan måste ställas om inte barnet bör bo kvar i familjehemmet.⁸⁶ Mattsson anser att syftet med ett flyttningsförbud är att möjliggöra för att det enskilda barnets bästa tillgodoses i de fall där barnets behov krockar med föräldrarnas vilja.⁸⁷

För att flyttningsförbud ska meddelas krävs att det finns en påtaglig risk för att barnets utveckling eller hälsa skadas om barnet skiljs från det nuvarande hemmet. Vid bedömning av flyttningsförbud bör barns behov av trygga relationer och levnadsförhållanden vara avgörande.⁸⁸ Vid övervägande om flyttningsförbud ska hänsyn tas till barnets ålder, utveckling, egenskaper samt känslomässiga bindningar. Rättstillämparen ska även beakta den tid som den unge har vårdats utanför hemmet, de levnadsvillkor som barnet haft under sin placering, vilken kontakt barnet upprätthållit med vårdnadshavaren och vilka hemförhållanden som väntar hos barnets vårdnadshavare. Det är viktigt att hänsyn tas till barnets egen vilja, oavsett ålder.⁸⁹

I en departementspromemoria uppges att det finns skäl att anta att socialnämnderna inte överväger flyttningsförbud i den utsträckning som lagstiftaren ger utrymme för. Det hänvisas till ett stort antal familjehemsplacerade barn och få antal domar som går att finna om flyttningsförbud.⁹⁰ I syfte att ytterligare tillvarata barnets bästa och stärka säkerheten för familjehemsplacerade barn infördes en bestämmelse som ger socialnämnden en skyldighet att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om flyttningsförbud samtidigt som nämnden prövar om vården ska upphöra. Lagändringen säkerställer att frågan om flyttningsförbud lyfts fram av socialnämnden och anses därmed öka stabilitet och tryggheten för barn.⁹¹

⁸⁵ Prop. 2021/22:178, s. 28; Mattsson (2006), s. 209.

⁸⁶ HFD 2011 ref. 13.

⁸⁷ Mattsson (2006), s. 209–210.

⁸⁸ SoU 1979/80:44, s. 78.

⁸⁹ Prop 1979/80:1, s. 541; Prop. 1989/90:28, s. 119.

⁹⁰ DS 2021:7, s. 81.

⁹¹ Prop. 2021/2022:178, s. 33 och 13 b § LVU.

3.2.2.2 Vårdnadsöverflyttning

Utgångspunkten är att barnets biologiska föräldrar är de som har vårdnaden över barnet enligt 6 kap 2 § FB, men vården kan flyttas i enlighet med 6 kap. 7 eller 8 §§ FB. Beslut om ändring i vårdnad enligt 7 § sker om en förälder har brustit i omvårdnaden om barnet på ett sätt som medför en bestående fara för barnet. Av 8 § framgår det att om ett barn har stadigvarande fostrats och vårdats utanför det egna hemmet, kan vårdnaden flyttas över till familjehemsföräldrarna om det är bäst för barnet.⁹² Det finns ingen tidsgräns för när ett barn anses ha stadigvarande vårdats i ett familjehem. I förarbeten framgår att det krävs att barnet har fått en så pass stark anknytning till familjehemmet att det uppfattar sitt nya hem som sitt eget.⁹³

Enligt Socialstyrelsens statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga var 8 700 barn och unga placerade i familjehem under 2021, varav enbart 432 vårdnadsöverflyttning skedde.⁹⁴ I 13 c § LVU framgår det att socialnämnden har en skyldighet att överväga om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflytt efter att ett barn har varit placerat i samma familjehem i två år.⁹⁵ I bestämmelsens förarbete framhålls att en tydlig lagstiftning avseende socialnämndens skyldighet att överväga frågan om vårdnadsöverflyttning regelbundet kan bidra till att frågan övervägs i den utsträckning som lagstiftningen ger utrymme för. Det kan i sin tur medföra att fler fall kan komma under domstolens prövning och fler vårdnadsöverflyttningar kan komma till stånd, vilket skulle öka tryggheten för fler placerade barn. Mattsson anser att ett socialnämndens skyldighet att överväga en vårdnadsöverflyttning är ett tydligt avsteg från återföreningsprincipen.⁹⁶

För att en vårdnadsöverflyttning ska ske krävs att det är uppenbart bäst för barnet att de rådande förhållandena består.⁹⁷ Förarbeten betonar att en vårdnadsöverflyttning skapar bättre möjligheter för trygghet och kontinuitet i vården.⁹⁸ Det främsta syftet med vårdnadsöverflyttning är att förhindra att barn som rotat sig i ett familjehem blir uppryckta från en miljö där de känner en större känslomässig förankring och samhörighet än i det ursprungliga hemmet.⁹⁹ Det är viktigt att

⁹² 6 kap. 8 § första stycket FB; Mattsson (2006), s. 113.

⁹³ Prop. 1981/82:168, s. 70.

⁹⁴ Socialstyrelsen, Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2021, s. 3.

⁹⁵ SFS 2003:406.

⁹⁶ SOU 2015:71, s. 574.

⁹⁷ Mattsson (2006), s. 113.

⁹⁸ Prop. 2002/03:53, s. 86.

⁹⁹ Prop. 1981/82:168, s. 70.

barnets relation, kontakt och umgänge med de biologiska föräldrarna liksom anknytning till familjehemmet utreds vid beslut om vårdnadsöverflytt.¹⁰⁰ Vid dessa beslut läggs stor vikt vid barnets egna inställning.¹⁰¹

3.3 Barnets bästa

3.3.1 Bakgrund

Principen barnets bästa innehar en väletablerad särställning inom all svensk lagstiftning som på något sätt berör och involverar barn. Principen är även fastslagen i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) som Sverige har åtagit sig att följa. Barnkonventionen sätter barnet i främsta rum och ser barnet som rättighetsbärare.¹⁰² Barnet ses även som en självständig individ, vilket förändrar synen på familjen eftersom barnet inte ses som föräldrarnas egendom.¹⁰³

Principen om barnets bästa kan härledas ur två grundläggande tankar. Den första är att barn har fullt och lika människovärde. Med det förstås att barn inte är mindre värda än vuxna. Den andra är att barn är sårbara och behöver särskilt stöd och skydd för att kunna åtnjuta sitt fulla människovärde. Principen om barnets bästa ska ses som en etisk grundregel för samhället som helhet, innebärande att principen ska vara vägledande inom alla områden och samhällssektorer.¹⁰⁴

3.3.2 Barnets bästa i LVU

I 1 § LVU återfinns portalparagrafen som stadgar att principen om barnets bästa ska vara avgörande vid alla beslut enligt lagen. När ett tvångsomhändertagande sker med stöd av LVU omfattar principen om barnets bästa personer upp till 21 års ålder.¹⁰⁵ Bestämmelsen om barnets bästa i 1 § LVU infördes 2003¹⁰⁶ i syfte att ytterligare stärka barnperspektivet i lagen.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Prop. 1981/82:168, s. 39-41; Mattsson (2006), s. 192; 13 c § LVU

¹⁰¹ Prop. 1981/82:168, s. 70.

¹⁰² Barnrättskommittén (2013), punkt 16.

¹⁰³ Barnrättskommittén (2013), punkt 39; SOU 2000:77, s. 12.

¹⁰⁴ SOU 1997:116, s. 538.

¹⁰⁵ Prop. 2002/03:53, s. 78.

¹⁰⁶ SFS 2003:406.

¹⁰⁷ Prop. 2002/03:53, s. 76.

Bestämmelsen är en anpassning till åtagandena till barnkonventionen, i synnerhet artikel 3 där principen om barnets bästa fastslås genom att stadga att vid alla åtgärder som rör barn ska barnets bästa komma i främsta rummet.¹⁰⁸ Formuleringen i artikel 3 är vid och ger utrymme för att andra intressen än vad som är barnets bästa kan vara avgörande för vilket beslut som fattas. I förarbetena till LVU betonas att en snävare formulering har valts i LVUs bestämmelse eftersom lagen avgränsar sig till situationer som rör samhällets mest utsatta barn. Vid beslut om vilka åtgärder som ska vidtas kan det därav inte finnas andras intressen som väger lika tungt som barnets bästa.¹⁰⁹

I ett avgörande underströk HFD att principen om barnets bästa är överordnad övriga vägledande principer, såsom återföreningsprincipen.¹¹⁰ I ett annat fall konstaterade HFD att vid en konflikt mellan barnets bästa och andra intressen ska hänsyn till barnets bästa ges företräde.¹¹¹ Förarbeten framhåller att vid en konflikt mellan barnets behov och andra motståndens intressen ska företräde alltid ges till vad som är barnets bästa.¹¹² Det ges däremot ingen vägledning för hur tungt barnets bästa ska väga i situationer då barnets bästa ställs mot andra intressen, exempelvis vid beslut som i första hand rör vårdnadshavarna men som också kan ge konsekvenser för det enskilda barnets bästa.¹¹³

3.3.3 Innebörden av barnets bästa

Vad som är barnets bästa är inte närmare definierat med en generell bestämmelse, varken i LVU eller i annan lagstiftning.¹¹⁴ Förarbeten konstaterar att vad som är barnets bästa är inte en gång för alla givet, utan en individuell bedömning måste göras i varje enskilt fall.¹¹⁵ Regeringen har uttalat att det ligger i sakens natur att innebörden av begreppet inte preciseras.¹¹⁶ Begreppet är

¹⁰⁸ Prop 2002/03:53, s. 77.

¹⁰⁹ Prop. 2002/03:53, s. 105.

¹¹⁰ HFD 2015 ref. 36.

¹¹¹ HFD 2017 ref. 42.

¹¹² SOU 1997:116, s. 127; SOU 2000:77, s. 67; Prop. 2002/03:53, s. 77.

¹¹³ SOU 1997:116, s. 127.

¹¹⁴ SOU 2015:71 s. 194.

¹¹⁵ SOU 2000:77, s. 69; Prop. 2002/03:53 s. 77.

¹¹⁶ Prop 2002/03:53, s 78.

relativ och innebär olika saker för olika människor beroende på hur dessa uppfattar barnets behov.¹¹⁷

Leviner uttrycker att det finns en osäkerhet kring vad barnets bästa innebär,¹¹⁸ vilken vikt principen ska ha samt hur avvägningar mot motstående intressen ska göras.¹¹⁹ Hon anser att lagstiftaren måste definiera vad principen om barnets bästa innebär när ett barn vårdspliceras utanför egna hemmet.¹²⁰

Mattsson uppger att barnets bästa är ett relativt begrepp vars innebörd definieras utifrån barnets enskilda situation.¹²¹ Hon anser att principen om barnets bästa är oklart formulerad men att den har funktionen som avvägningsnorm. Detta innebär att barnets bästa är ett resultat av en avvägningsbedömning av barnets intressen och behov och exempelvis föräldrarnas intresse av att återförenas med barnet.¹²² Att barnets bästa är en princip får följden att den blir svårtillämpad, eftersom tillämpningen skiljer sig från rättsregler. Rättstillämparen vill sällan gå in i diskussioner om principer. Detta leder till att en klart utformad bestämmelse hellre används.¹²³

3.3.4 Bedömning av barnets bästa

I förarbeten finner man vägledning för hur bedömning av barnets bästa bör göras. Vid bedömning av barnets bästa bör barnets grundläggande behov av omvårdnad, skydd och relation till sina föräldrar beaktas. Barnet behöver även respekteras för sin integritet.¹²⁴ Vid bedömning av vad som är bäst för barnet måste hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande. Bedömningen kan göras med utgångspunkt i artikel 6 barnkonventionen som ger uttryck för att barn ska ges maximala möjligheter till utveckling. Vid varje beslut som tas ska frågan ställas huruvida beslutet gynnar eller hindrar barnets utveckling.¹²⁵

¹¹⁷ Prop. 1996/97:124, s. 100.

¹¹⁸ Leviner (2011), s. 334.

¹¹⁹ Leviner (2011), s. 339.

¹²⁰ Leviner (2014), s. 318.

¹²¹ Mattsson (2006), s. 86.

¹²² Mattsson (2007), s. 99.

¹²³ Mattsson (2007), s. 98.

¹²⁴ SOU 1996:115, s 41 och 44.

¹²⁵ Prop. 1997/98:182, s. 15.

Eekleaar anser att anser en bedömning av vad som är barnets bästa måste göras utifrån vetenskap och beprövad erfarenhet förenat med att barnet själv tillåts ge uttryck för sin egna uppfattning om vad som är dess bästa och att det tas med i beslutsfattandet. Eekleaar bedömer att en kombination av båda perspektiven är det det bästa underlaget för bedömning av vad som är barnets bästa.¹²⁶ I de svenska rättskällorna benämns bedömningar enligt dessa två faktorer för det objektiva perspektivet och det subjektiva perspektivet.¹²⁷ I förarbeten anser man även att en kombination av båda perspektiven är en önskvärd metod för bedömning av vad som är barnets bästa.¹²⁸

I förarbeten anges att det objektiva perspektivet innefattar det man vet om barn genom forskning och erfarenhet.¹²⁹ Mattsson framhåller det objektiva perspektivet saknar en entydig bild av vad som är barnets bästa i olika situationer, vilket kan problematisera perspektivet.¹³⁰

Det subjektiva perspektivet kräver att man ser till barnets inställning och hör vad barnet själv tycker och tar med det i beslutsfattandet. På så sätt tillgodoses artikel 12 i barnkonventionen som lyfter fram barnets rätt att komma till tals.¹³¹ I 36 § LVU stadgas att barn ska få framföra sin egen vilja och åsikt. Hänsyn ska tas till barnets vilja och åsikter i förhållande till dess ålder och mognad. Bestämmelsen i LVU är en direkt anpassning till barnkonventionens artikel 12. Det förefaller stå sig som en skyldighet för socialnämnden att så långt som möjligt ta reda på barnets inställning och respektera densamma vid alla åtgärder och beslutssituationer som sker med stöd av LVU.¹³² Regelverket ger således ett klart uttryck för barns rätt till medverkan vid beslut som rör dem.¹³³ HFD har i ett mål konstaterat att barnets bästa är starkt knutet till barnets vilja och rätt att komma till tals.¹³⁴ Leviner har i en artikel framhållit att barns rätt till delaktighet är något som

¹²⁶ SOU 1997:11,6, s. 126.

¹²⁷ SOU 1997:116, s. 133; SOU 2000:77, s. 70.

¹²⁸ SOU 1997:116, s. 127.

¹²⁹ SOU 1997:116, s. 126.

¹³⁰ Mattsson (2007), s. 98.

¹³¹ SOU 2000:77, s. 70.

¹³² Prop 2002/03:53, s. 105.

¹³³ Mattsson (2004), s. 89

¹³⁴ RÅ 2005 ref. 66.

framhävs i teorin och är en av målsättningarna i LVU, men i verkligheten undanhålls eller skyddas barn från att vara delaktiga, framförallt när det kommer till att kunna påverka beslutet.¹³⁵

Barnrättskommittén har understrukt att barnets bästa är ett flexibelt begrepp vars innebörd måste avgöras i varje enskilt fall.¹³⁶ Kommittén betonar att vid bedömning av vad som är barnets bästa finns flera faktorer som beslutsfattaren ska ta hänsyn till. Barnets rätt att komma till tals och uttrycka sina åsikter är en sådan faktor, oavsett dess ålder. Barnets ålder minskar inte vikten av åsiktens tyngdpunkt när barnets bästa ska fastställas. Andra betydelsefulla faktorer är barnets identitet, möjlighet att upprätta relationer, bevarandet av familjemiljö samt behov av säkerhet, omsorg och skydd.¹³⁷ Barnrättskommittén understryker att alla faktorer inte nödvändigtvis behöver vara relevanta i det enskilda fallet, utan vid bedömning av vad som är barnets bästa ska det ses till vilka faktorer eller omständigheter som är viktiga i det specifika fallet.¹³⁸

Vid bedömning av vad som är barnets bästa ska utgångspunkten alltid vara en återförening med de biologiska föräldrarna.¹³⁹ Vård enligt LVU ska därav betraktas som en tillfällig åtgärd och vården bör inriktas på att få till stånd en återförening med barnet och föräldrarna.¹⁴⁰ Barnets bästa presumeras således vara att återförenas med sina föräldrar.¹⁴¹ Leviner anholder att denna presumtion leder i praktiken till att barnets bästa blir tätt sammankopplat med föräldrarnas intressen, vilket nog inte var tanken med införandet av principen om barnets bästa i LVU.¹⁴²

¹³⁵ Leviner (2018), s. 139.

¹³⁶ CRC/C/GC/14, p. 32.

¹³⁷ CRC/C/GC/14, p. 58-74.

¹³⁸ CRC/C/GC/14, p. 80.

¹³⁹ SOU 2000:77, s. 138.

¹⁴⁰ SOU 2000:77, s. 150.

¹⁴¹ SOU 2000:77, s. 138.

¹⁴² Leviner (2011), s. 339.

4. Analys

4.1 Förhållandet mellan principerna

Tvångsvård av barn i enlighet med LVU är en ingripande åtgärd som samhället vidtar i syfte att tillgodose ett vård- och skyddsbehov till barn vars hälsa eller utveckling riskerar att skadas på grund av missförhållanden i hemmet. Principen om barnets bästa ska genomsyra alla beslut som fattas enligt LVU och är en viktig grundprincip inom LVU. Återföreningsprincipen är även en viktig grundprincip som ska eftersträvas om det är möjligt med hänsyn till barnets bästa. Vid bedömning av vad som är barnets bästa är återförening med föräldrarna en viktig utgångspunkt. Det finns således en nära relation mellan återföreningsprincipen och principen om barnets bästa.

För att besvara frågeställningen hur relationen mellan barnets bästa och återföreningsprincipen ser ut måste man först konstatera två saker. För det första är att återföreningsprincipen är tydligt formulerad - utgångspunkten med vården är en återförening mellan barnet och sina biologiska föräldrar. Återföreningsprincipen är således tydlig att tillämpa. För det andra är att principen om barnets bästa saknar en generell definition, en individuell bedömning måste göras av förhållande i varje enskilt fall. En entydig definition av vad som är barnets bästa är inte möjlig då begreppet får sin betydelse utifrån det enskilda barnets individuella omständigheter. Detta kan försvåra socialnämndens arbete då de kan ställas inför svåra individualiserade och komplicerade bedömningar i varje enskilt fall. För att ta reda på vad barnets bästa är krävs avvägningar samt diskussioner om principer, vilket rättstillämparen inte alltid är så villig att gå in i. Doktrin och förarbeten samstämmer om att det bästa för barnet är att dess subjektiva intressen och objektiva behov tillgodoses. Det finns däremot inget entydigt svar på vad som är objektivt bäst för barnet, mycket pekar däremot på att barnets behov av kontinuitet, stabilitet, trygghet och identitet är betydelsefulla faktorer som beslutsfattaren ska ta hänsyn till.

Enligt min mening blir en bedömning av barnets bästa otydlig och vag till följd av att det dels inte finns en angiven definition på vad barnets bästa är och dels på grund av att det inte finns lagstadgade skyldigheter och riktlinjer för vad som ska ingå i en sådan bedömning. En bedömning av barnets bästa kan verka flytande på grund av att de angivna faktorerna är av

sådant slag att de *bör* beaktas, men måste inte beaktas. Jag anser att den praktiska konsekvensen av att det inte finns en given definition på vad barnets bästa innebär och hur en bedömning ska göras, är att barnets bästa kan komma att underprioriteras i förhållande till återföreningsprincipen som i sig är en tydligt definierad princip. Som presenterats i uppsatsen framhåller Mattsson att rättstillämpare heller använder sig av en klart utformad bestämmelse, vilket i detta fall är återföreningsprincipen.

4.2 Intressekonflikt

Som ovan nämnts är återförening med de biologiska föräldrarna en viktig utgångspunkt för vad som är barnets bästa. För att en återförening ska vara förenlig med principen om barnets bästa krävs att tillämpningen av återföreningsprincipen sker på ett sätt som beaktar och tillvaratar barnets intressen och grundläggande behov. I dagens rättsläge är detta däremot inte helt möjligt. HFD har konstaterat att risken för att barnets hälsa eller utveckling skadas vid en separation från familjehemmet är inget som ska beaktas vid upphörande av vård. Vid en bedömning av vårdens upphörande har rättstillämparen enbart möjlighet att ta hänsyn till om omständigheterna som föranledde vården kvarstår. Jag finner det märkligt att det i förarbeten klargörs att syftet med LVU är att barnets behov av skydd och omvårdnad tillgodoses, men att det inte är något som tas hänsyn till vid vårdens upphörande. Barnets behov borde enligt min mening vara närliggande med vad som är barnets bästa vid bedömning av vården ska upphöra och om återförening ska ske. Jag anser således att det är svårt att se huruvida återföreningsprincipen är förenlig med barnets bästa om inte ens barnets grundläggande behov kan beaktas vid upphörande av vård. Så länge vårdens upphörande enbart tar hänsyn till omständigheterna som föranledde vården, och inte på barnets nuvarande situation, anser jag inte principen om barnets bästa tillgodoses vid upphörande av vård.

Det är viktigt att det finns rättsliga medel som kan vidtas för tillvarata barnets behov av trygghet, stabilitet och varaktighet och undvika att barnet slits från sina trygga relationer. Detta är exempelvis fallet när ett barn har bott i ett familjehem under en längre tid och fått en så pass stark anknytning, gemenskap och trygghet där att barnet uppfattar detta hem som sitt eget. I sådana fall bör det inte bedömas vara till barnets bästa att återförenas med sina biologiska föräldrar. För att barnets behov och intressen ska kunna beaktas vid vårdens upphörande krävs att

ett separat mål lyfts om antingen flyttningsförbud eller vårdnadsöverflyttning. Vid en intressekonflikt mellan principen om barnets bästa och återföreningsprincipen vid vårdens upphörande har den svenska lagstiftningen alltså dessa två instrument att förfoga över för att tillgodose barnets bästa. I dessa fall beaktas barnets behov av kontinuitet, stabilitet och trygghet väga tyngre än återförening.

Flyttningsförbud kan bli aktuellt när föräldrarnas önskan om att återfå barnet krockar med barnets behov av stabilitet och trygg fostran. Flyttningsförbud är däremot avsett att vara en temporär åtgärd i situationer då det strider mot barnets bästa att omedelbart flytta hem barnet när vården upphör. Återförening är alltså fortfarande utgångspunkten, men först när det kan ske i enlighet med barnets bästa. Rätt använt, kan bestämmelsen om flyttningsförbud vara ett instrument där barnets bästa tillmäts en större vikt än återföreningsprincipen. Det är däremot socialnämnden som behöver initiera en ansökan om flyttningsförbud för att den ska komma till stånd. Som framgått i uppsatsen ansöker inte socialnämnden om flyttningsförbud i den utsträckning som verkar vara lagstiftarens intention. Enligt min mening indikerar detta på att återföreningsprincipen och föräldrarnas intresse av att få hem barnet väger tyngre än barnets bästa och behov av kontinuitet, trygghet och anknytning.

Vårdnadsöverflyttning är den bestämmelse och möjlighet där barnets bästa tillvaratas på en mer permanent basis, och kan således anses väga tyngre än återföreningsprincipen. Syftet med vårdnadsöverflyttning är att förhindra att barn som vårdats i ett familjehem under en lång tid rycks upp från sin trygga miljö. Jag anser att det i sådana situationer är förenligt med principen om barnets bästa att barnet permanent får bo kvar i familjehemmet, hos den familj där barnet känner en större trygghet och förankring till än ursprungsfamiljen. En vårdnadsöverflyttning är en högst lämplig åtgärd, särskilt för yngre barn eftersom de är mer benägna att rota sig i ett familjehem. En hemflytt hade troligtvis orsakat mer skada än glädje.

Vårdnadsöverflyttning visar på att det är uppenbart att återföreningsprincipen får ge vika på bekostnad åt principen om barnets bästa. Däremot, med beaktande till att det vårdnadsöverflyttningar är relativt ovanliga, finns det återigen en indikation på att beslutsfattaren

håller hårt om återföreningsprincipen och presumerar att ett återvändande till det ursprungliga hemmet är till barnets bästa.

4.3 Återföreningsprincipen väger tungt

Det är uppenbart att det kan uppstå intressekonflikter mellan återföreningsprincipen och principen om barnets bästa. Detta är exempelvis tydligt i fall där barnets bästa, med hänsyn till dess anknytning och stabilitet i familjehemmet, krockar med föräldrarnas och lagstiftarens intresse av återförening. Även om det i förarbeten betonas att barnets rätt till stabilitet, kontinuitet och trygghet är viktiga faktorer som bedömning av barnets bästa måste utgå ifrån vid upphörande av vård enligt LVU, finns det anledning att anta att dessa bedömningar inte ges den tyngdpunkt och övervägs inte i den utsträckning som lagstiftningen ger utrymme för.

Det framstår som att den största praktiska konsekvensen av att återförening är en viktig grundprincip är att en adekvat bedömning av barnets bästa inte görs, eftersom rättstillämparen verkar stirra sig blind på att få till stånd en återförening. Jag anser att presumptionen om att återförening är till barnets bästa kan bidra till att en bedömning av vad som är barnets bästa inte sker med ett öppet sinne och att hänsyn inte tas till barnets behov och intressen i det enskilda fallet. Allt för stor vikt läggs vid föräldrarnas rätt till sina barn vilken bidrar till att rättstillämparen kan blanda ihop barnets intresse med föräldrarnas. Barnets bästa blir därav inte avgörande vid beslut som vidtas och lagens ändamål förbises därav. De rättsliga medel som kan användas vid en intressekonflikt med barnets bästa och återföreningsprincipen är relativt ovanliga. Sammantaget kan det fastslås att återföreningsprincipen väger tungt i lagstiftning såväl som praktiken.

4.4 Slutsats

Tvångsvården kan ses som en balansvåg mellan olika intressen. På ena sidan vågan finns principen om återförening och på andra sidan principen om barnets bästa. Ibland behöver en princip ge vika åt den andra när en intressekonflikt mellan principerna uppstår. Vid vårdens

upphörande får barnets bästa i vissa fall dessvärre ge vika åt återföreningsprincipen. Det finns däremot rättsliga medel att vidta för att tillgodose barnets bästa vid en intressekonflikt med återföreningsprincipen. Dessa medel är dock få och används uppenbarligen inte särskilt ofta i praktiken.

Alla barn har rätt att få sin trygghet och stabilitet tillgodosett, även om det innebär att detta sker på bekostnad av återföreningsprincipen och föräldrars rätt till sina barn. Att hänsyn inte tas till barnets grundläggande behov vid upphörande av vård indikerar på att rättsläget är otillfredsställande och att återföreningsprincipen inte är förenlig med principen om barnets bästa.

Borta är bra, men hemma är inte alltid bäst.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

Statens offentliga utredningar

SOU 1979/80:44 - Om socialtjänsten m.m.

SOU 1986:20 Barns behov och föräldrars rätt.

SOU 1996:115 Barnkonventionen och utlänningslagen.

SOU 1997:116 Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.

SOU 2000:77 Omhändertaganden. Samhällets ansvar för utsatta barn och unga.

SOU 2015:71 Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU.

Propositioner

Prop. 1979/80:1 Om socialtjänsten.

Prop. 1981/82:168 Om om vårdnad och umgänge m.m.

Prop. 1989/90:28 Om vård i vissa fall av barn och unga.

Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer mm.

Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga.

Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.

Prop. 2021/2022:178 Barnets bästa när vård enligt LVU upphör – lex lilla hjärtat.

Departementsserie

Ds 2021:7 - Barnets bästa när vård enligt LVU upphör.

Socialstyrelsen

SOSFS 1997:15 - Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Socialstyrelsen (2022) - Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2021.

Övrigt

Socialutskottets utredning, Barnets bästa vid fortsatt vård enligt LVU-utredning som ett led i socialutskottets beredning av fråga om ändring i LVU (Dnr 1416-2021/22)

Elektroniska källor

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013), Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet, 2013-05-29. Besökt 2022-11-11.

<<https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/barnkonventionen/allmanna-kommentarer/allman-kommentar-nr-14.pdf>>

FN:s barnrättskommitté (2013): General comment on the right of the child to have his or her best interest taken as primary consideration (art 3, para.1), CRC/C/GC/14. Besökt 2022-12-10.

<https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc/crc_c_gc_14_eng.pdf>

Sköld, Josefin. "Hon fick inte fylla fyra", 2020-03-04, DN. Besökt 2022-11-07.

<<https://www.dn.se/nyheter/sverige/hon-fick-inte-fylla-fyra/>>

Titti Mattsson. "Barnrättsperspektivet i LVU-sammanhang" Stockholm SOU 2015:71 Barn och ungas rätt vid tvångsvård (2015). Besökt 2022-11-15.

<http://works.bepress.com/titti_mattsson/11/>

Sandgren, Claes, Om teoribildning och rättsvetenskap – Ämne, material, metod och argumentation, JT 2004-05 s. 297–333. Besökt 2022-11-08.

<<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:187119/FULLTEXT01.pdf>>

Litteratur

Mattsson, Titti (2002). Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård.

Justförlaget i Lund.

Mattsson, Titti (2006). Barnet som subjekt och aktör, en rättslig studie om barn i familjehem.

Iustus.

Mattsson, Titti (2007). 'Begreppet barnets bästa – till vilken nytta? Om legitimitet vid beslutsfattande om barn'. I: Vahle Westhäll, Lotta (red.), Legitimitetsfrågor inom socialrätten.

Norstedts Juridik.

Sandgren, Claes (2018). Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod och argumentation. Norstedts tryckeri.

Hjertstedt, Mattias (2019). 'Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt.' I: Mannelqvist, Ruth; Ingmanson, Staffan; UlanderWänman, Carin (red.), Festskrift till Örjan Edström. Juridiska institutionen, Umeå universitet. S. 170

Jareborg, Nils, (2004) Rättsdogmatik som vetenskap, Svensk Juristtidning.

Kleiman, Jan (2014), 'Rättsdogmatisk metod'. I: Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära. Studentlitteratur.

Leviner, Pernilla. (2011). Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete. Jure Förlag AB.

Leviner, Pernilla (2014). 'När kan och bör placerade barn flytta hem – en oklar balansering mellan återförening och stabilitet i tre olika processer'. I: Cederborg, Ann-Christin & Warniling-Nerep, Wiweka (2014). Barnrätt: En antologi. Nordstedts juridik. S. 297–321.

Leviner, Pernilla (2018) 'Child participation in the Swedish Child Protection System-Child-friendly focus but limited influence on outcomes' International journal of children's rights.

Rättsfallsförteckning

Högsta förvaltningsdomstolen (tidigare Regeringsrätten)

RÅ 1987 ref. 123.

RÅ 1988 ref. 79.

RÅ 2001 not 107.

RÅ 2005 ref. 66.

HFD 2011 ref. 13.

HFD 2012 ref. 35.

HFD 2014 ref. 50.

HFD 2017 ref. 42.

Kammarrätten

Kammarrätten i Göteborgs dom, mål nr 3581-18.

Kammarrätten i Jönköpings dom, mål nr 984-19.

Kammarrätten i Sundsvalls dom, mål nr 703-19.

Kammarrätten i Stockholms dom, mål nr 3267-19.

Kammarrätten i Jönköpings dom, mål nr 1653-18.